

Складні іменники в німецькій мові та способи їх перекладу українською

В німецькій мові словоскладання є провідним способом словотворення. Значна частина словникового запасу німецької мови - складні слова. Особливо продуктивним є словоскладання як спосіб утворення слів, які означають предмети і явища, тобто іменників.

В історії словотвору відомо багато робіт, в яких автори зверталися до вивчення складних слів. Для ранніх робіт з словотвору характерне визначення семантики складних слів через виявлення узагальнених типів відносин між компонентами. Так, на думку О.Бехагеля і Т.Пауля, перший компонент може висловлювати відношення місця, де знаходиться предмет, позначений другим компонентом (*Bergbahn*), часове відношення (*Nachtlied*), відношення інструменту до дії (*Faustkampf*), матеріалу до предмету (*Bleistift*) та інше [1: 6].

Особливе місце в словоскладанні займає вивчення мотивів, якими керується мовець при вживанні складних іменників. Під мотивом в даному випадку розуміється причина, яка спонукає мовця вживати в процесі мовлення для позначення того чи іншого предмета або явища саме складне слово, а не іншу конструкцію. Можна назвати наступні мотиви словоскладання: відсутність необхідного найменування в мові, стійке закріплення у свідомості семантично мотивованих слів, старіння певної одиниці і втрата її наочності, мовна економія, створення евфемізмів і метафор, гра слів.

Специфіка німецьких складних іменників полягає в тому, що вони можуть виражати найрізноманітніші логіко-семантичні відношення, тобто можуть виражати відношення, що передаються вільним словосполученням. Таким чином, складний іменник виконує як лексичні, так і синтаксичні функції.

Синтаксичний характер складних іменників проявляється в легкості і простоті утворення їх в процесі мовлення для вираження найрізноманітніших смислових відношень, при чому характер цих відношень формально не виражається і в деяких випадках зрозумілий із семантики безпосередніх складників, тобто компонентів складних іменників, їх внутрішнього контексту.

Безмежна можливість німецького іменника вступати в зв'язки з іншими основами в формі складного слова складає специфічну рису структури німецької мови.

Словоскладання не є провідним способом словотворення в українській мові. Складні іменники української мови утворюються в процесі словотворення і входять до словникового запасу мови, але словоскладання в українській мові не є індивідуально-мовним засобом вираження різноманітних зв'язків між предметами та явищами.

Різноманітність типів складних слів в німецькій мові, їх різні структурні, семантичні та стилістичні особливості, різне походження словотворчих моделей ускладнює їх класифікацію. Німецькими германістами розроблені різні типи класифікацій, які базуються на різних критеріях. Так, А.М. Іскоз і А.Ф. Ленкова у своїй книзі «Лексикологія німецької мови» розглядають два типи складних слів, виходячи з двох різних принципів:

- 1) морфологічного принципу;
- 2) семантико-синтаксичного.

При класифікації складних слів, в основі яких лежить морфологічний критерій, А.М. Іскоз і А.Ф. Ленкова вказують, що складні слова можуть належати до будь-якого класу слів [2: 39]. Їх приналежність до того чи іншого класу залежить, як правило, від другого (останнього) компоненту, який відображає граматичні характеристики всього складного слова. Першим компонентом складного слова може виступати будь-яка частина мови, а другим компонентом обов'язково є іменник.

Так складний іменник може мати наступну морфологічну структуру:

- іменник + іменник: *das Kursniveau* – *рівень курсу*, перекладається за допомогою двох простих іменників, один з яких стоїть у називному відмінку однини, а другий у родовому; *die Rechtsordnung* – *правопорядок*, перекладається простим іменником; *das Reduktionsmetall* – *метал-відновник*, перекладається подвійним іменником, перший компонент є означуваним словом, а другий – означальним; *das Sparguthaben* – *вклад з метою заощадження на рахунку*, перекладається за допомогою поширеного словосполучення, до складу якого входять простий іменник – означуване слово, інші члени виконують атрибутивну функцію і належать до різних частин мови;
- прикметник + іменник: *das Fachgeschäft* – *спеціалізований магазин*, перекладається прикметником з іменником, тобто морфологічна структура співпадає;
- основа дієслова + іменник: *die Prüfzone* – *зона випробувань*, перекладається простим іменником і віддієслівним іменником у родовому відмінку;
- числівник + іменник: *der Dreibein* – *тригранник*, при перекладі морфологічна структура зберігається;
- займенник + іменник: *der Selbstabholer* – *вантажоотримувач*, при перекладі морфологічна структура не збігається;

- прислівник + іменник: *das Zusammenwirken* - *взаємодія*, при перекладі морфологічна структура збігається;
- прийменник + іменник: *die Abwärtsbewegung* – *спад*, перекладається простим іменником, тобто при перекладі морфологічна структура не збігається.

Отже, з вище наведених прикладів видно, що при перекладі морфологічна структура слова оригіналу в одних випадках збігається, але часто замінюється іншими конструкціями.

Семантико-синтаксична класифікація розрізняє чотири типи складних слів у німецькій мові:

- означальні складні слова;
- сурядні складні слова;
- словозсув;
- зрощення.

Означальні складні слова характеризуються атрибутивним зв'язком, що існує між компонентами складного іменника, перший компонент визначає другий. Другий компонент (основне слово) визначає приналежність всього слова до певного класу слів, а також сам характер його граматичних категорій і форм. Обидва компоненти значимі в лексичному плані. Наприклад: *die Eisenbahn* – *залізниця*. Існує ускладнений вид означальних складних слів – багатокомпонентні складні слова, які складаються з двох частин: означального і основного слова, але одна з цих частин є в свою чергу складним словом: *der Hauptbahnhof* - *головний залізничний вокзал*. Особливим підвидом означальних складних слів є бахувріхі, в яких перший компонент визначає другий. Вони за змістом відповідають позначенню належності або властивості людини, тварини або рослини, але в результаті метонімічного перенесення служать найменуванням самої людини, тварини або рослини: *die Schlafmütze* – *соня*, *das Nashorn* – *носоріг* [3: 131]. При перекладі атрибутивні зв'язки зберігаються, проте відносини між компонентами можуть змінюватися.

Сурядні складні слова складаються з двох граматично рівноправних компонентів (і перший і другий компоненти повинні належати одному і тому ж граматичному класу), які пов'язані між собою. Кожен компонент має своє власне значення, але значення всього складного слова виражає якесь нове поняття: *der Strichpunkt* – *крапка з комою*. Сурядні відношення при перекладі не передаються.

Словозсув утворюють особливий тип складних слів у німецькій мові. Вони представляють собою об'єднання в одній одиниці декількох слів або цілого (маленького) речення: *das Zugrundegehen* – (*загибель*) утворилось з *zu Grunde gehen*. Компоненти таких складних слів не втрачають свого самостійного значення та легко розуміються. Лексичні відношення передаються максимально.

Зрощення – це результат взаємодії двох словотворчих процесів: словоскладання і суфіксації або словоскладання і субстантивації. Своєрідність даного процесу полягає в тому, що він перетворює словосполучення, не змінюючи форми останнього, в єдину словотворчу основу і взаємодіє при цьому з іншим способом: *die Gesetzgebung* – *законодавство*, *die Dampfheizung* – *парове опалення* [3: 79]. При перекладі таких складних іменників можуть збігатися всі властивості.

Взагалі переклад вимагає певних вмій і навичок перекладача. Одиниці з нестандартною залежністю потребують особливої перекладацької технології, так як структура і функції можуть дуже відрізнятися у двох мовах. Так складні слова вимагають проведення аналізу словотворчих морфем, наявних у складному слові і виявлення взаємовідношень цих складових частин. Останній компонент складного слова – основне слово (*das Grundwort*) визначає родову приналежність слова і є переважно основною смисловою частиною. Попередні компоненти доповнюють або конкретизують поняття цілого слова. Складне слово може бути єдиним смисловим цілим із збереженням значення кожного компоненту складного слова або без такого збереження [4: 160-161].

При перекладі словосполучень чи «усічених» слів (це слова, що позначають багатофункціональні поняття з декількома об'єктами дійсності, де є один спільний компонент, і спільний компонент замінюється дефісом у першій частині слова, а друга приєднується за допомогою сполучника *und*) треба пам'ятати, що в першій частині слова пропущений певний компонент всього складного слова чи словосполучення: *der Werkzeug und Landmaschinenbau* – *верстатобудування і сільськогосподарське машинобудування*.

Складні іменники можуть означати стійкі терміни, які закріплені в загальномовних та спеціальних словниках, нормативних документах, довідниках та ті, що утворилися відповідно до конкретного контексту, які ще не закріплені в літературі.

Для перших необхідно при перекладі знайти відповідний україномовний еквівалент. Якщо еквівалент відсутній або не може бути знайдений, то потрібно узгодити його значення з фахівцями відповідної галузі науки чи техніки. Відсутність у словниках складних іменників, що зустрілися в тексті, може свідчити про те, що їх утворення okazionale, що вони не можуть мати в українській мові відповідника у формі іменника, тому, у разі сумнівів, доцільно використовувати описовий переклад на базі різних частин мови.

Розглянувши теоретичне співвідношення складних іменників німецької мови та способів їх передачі при перекладі, можна чітко встановити, що більшість з них не мають постійних відповідників в українській мові і перекладаються за допомогою двох, трьох і більше слів. Цей факт дає змогу простежити певну мовну економію в німецькій мові.

1. Вашунин В.С. Субстантивные сложные слова в немецком языке. – М.: Высшая школа, 1990. – 159 с.
2. Iskos A., Lenkova A. Deutsche Lexikologie. – Москва, 1970. – 295 с.
3. Степанова М.Д. Словообразование современного немецкого языка. – Москва, 1953. – 373 с.
4. Лещук Т.Й. Словотворення і науково-технічний поступ. – К., 2000. – 320 с.